*James McLucas*

# A PAPI HIVATÁS ELFÉRFIATLANÍTÁSA*

Ratzinger bíboros nemrég nagy kavarodást okozott a katolikusok között, amikor megkérdőjelezte a római rítus II. vatikáni zsinatot követő teljes átalakításának jogosságát. Az ellentámadás nem sokáig váratott magára. Rembert Weakland érsek az *America* című rangos jezsuita folyóirat címlapsztorijában megtámadta a pápai *indultum*mal végzett hagyományos misék eszmei alapját, amely misék folyamatosan terjednek szerte a világegyházban. Annak ellenére, hogy a Szentatya arra kérte a világ püspökeit, hogy legyenek „nagylelkűek" a latin, *indultum*os misék engedélyezésében, a világ püspöki karainak túlnyomó többsége kemény ellenállást tanúsít.

Azok a katolikusok, akik a hagyományt jogos örökségüknek tekintik, gyakran töprengenek az ősi szertartás iránti ellenszenv okain. Ugyanakkor a tradicionális szentmise leghangosabb ellenségei soha sem vonakodtak világosan megokolni reakciójukat. Egyértelművé tették, hogy itt a tét nem más, mint a II. vatikáni zsinat utáni korszak liturgikus és egyházi forradalma. A legjobban az egykori Giovanni Benelli bíboros fogalmazott. Amikor azt kérdezték tőle, visszatér-e valaha a hagyományos szentmise (ez jóval azelőtt történt, hogy II. János Pál pápa kibocsátotta volna az *indultum*ot), ellentmondást nem tűrő hangnemben válaszolt. Az ok: *a hagyományos mise eltérő egyháztant képvisel attól, amit a II. vatikáni zsinat fogalmazott meg.*

A dolog lényege itt van. A katolikusok egyre növekvő száma arra a következtetésre jut, hogy az Egyház egy válság közepén van, amely csak súlyosbodhat, ha Róma nem hajlandó beismerni annak lehetőségét, hogy az elmúlt harminc év során következetesen megsértették a katolikus hagyományt uraló normát: *a hiteles reform csakis a szerves fejlődésben gyökerezhet*. Számos témában egyre inkább megkérdőjeleződik, hogy ezt az egyháztani alapelvet vajon tiszteletben tartották-e, vagy sem. (Példa erre Ratzinger bíboros nemrég tett megjegyzése, miszerint az új mise *„rendkívül komoly kárt okozott"*.) Ha egy másfélezer éves rítust el kellett tüntetni a II. vatikáni zsinat egyháztanának kedvéért, ez máris elégséges *prima facie* bizonyítékot jelent annak a kérdésnek eldöntéséhez, vajon hiteles fejlődésről beszélhetünk-e, vagy sem.

Az aktuális válság egy bizonyos aspektusa ezidáig elkerülte a vizsgálatot: a cölebsz papság jelenlegi helyzete azt követően, hogy a laikusok egyre szélesebb területen kisajátítanak számos szent funkciót, amelyek azelőtt a felszenteltek számára voltak fenntartva. Amikor megkérdőjelezik a papi cölibátust azon a címen, hogy szükségszerűen szemben áll az egészséges férfiassággal, ez a strukturális forradalom felidézi a négyszögletes szög képét, melyet kerek lyukba vernek. A Zsinat utáni egyház más formájú, mint amely otthont adott a papság hagyomá-

* *The Latin Mass. A Journal of Catholic Culture* (Ramsey [NJ]) 1998. tavasz.

nyos teológiájának, a kötelezően cölebsz papság pedig egyszerűen nem illik bele. Sajnos minden feltétel adott ahhoz, hogy a nyugati rítusba bevezessük a szabadon választható cölibátust.

A szabadon választható cölibátus előkészítése az állandó diakonátus bevezetésével kezdődött a II. vatikáni zsinat után. VI. Pál pápa megmagyarázta az Egyháznak, hogy ez nem több egy hagyományos gyakorlat újjáélesztésénél. Elhallgatta azonban azt a tényt, hogy *sohasem* létezett nem cölebsz „szent rend", amióta a nyugati egyházban kötelező a cölibátus.[1] Az egyházi rend eme nős fokozatának létrehozása, melyet számos katolikus hitre áttérő nős protestáns lelkész pappá szentelése követett,[2] megtörte a kötelező cölibátus eltörlésével szembeni ellenállást.

A választható cölibátus felé történő elmozdulás nem korlátozódott olyan járulékos fejleményekre, mint az állandó diakonátus és a nős protestáns konvertiták pappá szentelése. Ezek csupán a leglátványosabbak. A katalizátor, amely a latin egyházat a nős papság irányába fordította, az együttműködő laikus szolgálattevők intézményének bevezetése volt. Ez a kisebb rendek VI. Pál pápa általi eltörlésével kezdődött, majd a helyükbe lépő lektori és akolitusi szolgálatnak a szentségi papság felé való kizárólagos irányultságának megszüntetésével folytatódott. Eredetileg a törvényhozás ezeket a szolgálatokat laikus *férfiakra* korlátozta. Az Egyesült Államok püspökei Róma jóváhagyásával rövidesen hangot adtak az e korlátozással kapcsolatos fenntartásaiknak, megengedvén laikus nőknek is, hogy ellássák ezeket a funkciókat. Egyszerűen kijelentették, hogy mivel a két szolgálatra csak férfiak bocsáthatók,[3] a nők mégis meghívhatók és meghívandók a felolvasó és az Eucharisztia

[1] A Vatikán már korán jelét adta növekvő közömbösségének a cölibátus iránt az egyházi renden belül, amikor a megözvegyült állandó diakónusok számára megengedte, hogy újraházasodjanak. Ez ellentétben áll az ősi fegyelemmel, hiszen még a házas klérust elfogadó keleti egyház sem engedélyezi ezt.

[2] John M. Haas konvertita, egykor az episzkopaliánus klérus tagja *Marriage and the Priesthood* (New Rochelle [NY], 1987, Scepter Press) című kiadványában fenntartásának adott hangot azzal kapcsolatban, ami a Vatikán 1982-es „Pasztorális Províziója" óta intézményes eljárásmóddá vált: *„Nagyon jól tudom, hogy a Szentszék sok esetben megengedte nős emberek pappá szentelését. Ezt »lelkipásztori megfontolásból« engedélyezték »azon protestáns lelkészeknek, akik utólag jutottak el a hitre«. De átgondolva a dolgot beláttam, hogy történelmileg miért volt inkább kivétel, mintsem norma."*

[3] Az 1980-as évek végén a Szentszék kérte az Egyházi Törvénykönyv hiteles magyarázatával megbízott Bizottságot, hogy fontolja meg annak lehetőségét, hogy formálisan is felavassanak nőket ezekre a szolgálatokra. Egy idő után, néhány hónappal a munka megkezdése után megkérdeztem a Bizottság egyik tagját, milyen eredményre jutottak. Azt válaszolta, hogy a válaszuk már egy ideje az államtitkár asztalán van. Noha nem állt módjában felfedni a Bizottság által hozott döntést, a saját álláspontját látszott kimondani (és valószínűleg a csoport más tagjaiét is), amikor noszogatásomra elmondta, hogy nőket nem lehet felavatni e szolgálatokra, mivel azok a papságra előkészítő fokozatok. Kifejeztem meglepődöttségemet és rákérdeztem a „Ministeria Quædamra" (VI. Pál pápa 1972-es dekrétuma, amely megszüntette a szolgálatoknak a papsággal való belső kapcsolatát és megnyitotta azokat a laikusok számára). Nem kaptam választ. Arra utaltak, hogy vannak olyanok Rómában, akik nagyon problematikusnak találják azt a dekrétumot. A végeredmény követte az utóbbi időben jól bevált vatikáni mintát. A kutatás eredményeit csendben egy fiók mélyére süllyesztették, ahogyan ugyanezt az eljárásmódot alkalmazták akkor is, amikor egy másik vatikáni bizottság azt a tényt állapította meg, hogy a hagyományos szentmisét soha nem tiltották be. A jelenlegi pletykák arról beszélnek, hogy a Vatikán nőknek is engedélyezni akarja a szolgálatok felvételét. Még valószínűbbnek tűnik, hogy Róma létre fogja hozni a diakonisszák nem szentségi, de hivatalos rendjét, amely magába foglalja a lelkipásztori adminisztrátor és a kisegítő, a lektor és az akolitus szerepét.

rendkívüli kiszolgáltatójának speciális liturgikus szolgálatára.

Miután a gát egyszer átszakadt, már csak viszonylag kis lépés kellett a teljes munkaidejű laikus „pasztorális adminisztrátorok" munkakörének létrehozásához, akik jelenleg az Egyesült Államok pap nélküli plébániáinak 10–15 százalékát „vezetik". Érdekes módon, 1995-ben a Vatikán kijelentette, hogy egyetlen pap nélküli plébániát gondozó laikus személy sem használhatja a „pasztorális" szót, mint címének részét.[4]

A következő mérföldkő a választható cölibátus felé vezető úton a „pap nélküli igeliturgia" bevezetése, melynek célja feltehetően az, hogy bizonyos fokú liturgikus ünnepélyességet biztosítson a pap nélküli plébániák lelkipásztori gondozásával megbízott laikus személyek számára. Mindig elcsodálkoztam azon, hogy azok a katolikusok, akik már ötven éve ülnek a padban, e liturgikus öszvért olyan helyi elnevezésekkel illetik, mint például „Ruth nővér miséje". Ez azt látszik megerősíteni, hogy sok egyszerű katolikus számára a *Novus Ordo* mise, vizuálisan lényeges elemei tekintetében, nem is annyira különbözik a pap nélküli igeliturgiától. (Ha valóban ez a helyzet, mondhatjuk, hogy maga a *Novus Ordo* készítette fel katolikusok tömegeit a laikus által vezetett igeliturgiára.)

Amit idáig próbáltam leírni, az a funkció és az ontológia kapcsolatának megszüntetése. A papságra felszenteltek nem veszítették el hagyományos „szerepeiket". A probléma inkább ott van, hogy a nem felszenteltek átvettek sok funkciót azok közül, amelyek a papságnak voltak fenntartva azóta, hogy az Egyház kilépett a katakombákból (sőt, valószínűleg már korábban is).

A szentségekről szóló doktrinális tanítás csak az eucharisztikus áldozat bemutatását és a bűnök feloldozását tartja fenn kifejezetten a papnak. Ám azt állítani, hogy ez kimeríti mindazt, ami egyedülálló a pap küldetésében, egyenlő a szentségi papsággal kapcsolatos doktrinális minimalizmus támogatásával, amely párhuzamba állítható azzal, amit az Eucharisztia szentségével tettek. Az eucharisztikus minimalizmus élharcosai messzemenően sikeresek voltak azon törekvésükben, hogy az Eucharisztiát a szentáldozáskor történő vétel aktusára korlátozzák. Az eucharisztikus áhítat minden olyan kiterjesztését, mint amilyen a szentségimádás, az Oltáriszentség őrzése a szentélyen belül vagy az úrnapi körmenet, száműzték a nyugati egyház nagy részéből. Ebből következően elveszett az Eucharisztia iránti áhítat és a hívek közé beszivárgott az eucharisztikus tanítással kapcsolatos tévtanítás, ami nagyon is jól dokumentálható.

***„(…) a pap lelki világában a természeti férfiasságra nagyszerűen ráépül a természetfeletti férfiasság, amely őrzi és kifejezi a pap nemi integritását."***

Ezzel párhuzamosan (az Eucharisztia és a papság közötti veleszületett kapcsolat tekintetében aligha meglepő módon) a Vatikán és a püspökök aláássák a papi identitást, elsősorban úgy, hogy megszakítják a pap egyedülálló kapcsolatát az Eucharisztiával a kézbeáldozás, az Eucharisztia laikus kiszolgáltatói és az igeliturgia laikus vezetői bevezetésével. A laikus plébániai adminisztrátorok és a laikus lelkipásztori kisegítők, valamint a szentelmények laikusok általi kiszolgál-

[4] Ez nem jelentéktelen fejlemény, noha kevesen figyeltek fel rá. Nehezen érthető, vajon a Vatikán miért kifogásolja a terminológiát, de nem lát problémát a mögötte lévő még problematikusabb tartalomban. Mindenesetre ez az eljárásmód irányítja a Zsinat utáni vatikáni politikát: elfogadni a hagyományos gyakorlat lényegi módosítását, de elkerülni minden olyan kifejezés használatát, amely eltérne a hagyományos nyelvezettől.

tatása (például balázsáldás vagy hamvazkodás), a laikusok által vezetett temetési és házasságkötési liturgiák mind az olyan szakrális szférába tartozó feladatok további kisajátításának példái, amelyek a latin rítusban akárcsak harminc évvel ezelőtt is a felszentelt cölebsz papság megkülönböztetett hatáskörébe tartoztak.

A II. vatikáni zsinat megismételte azt a tanítást, mely szerint a szolgálati papság lényegében és nem csak fokozatában különbözik a hívek papságától. E tanítás realitása mindig is a pap egyedülálló szentségi és lelkipásztori szerepében testesült meg. Soha nem volt azonban egyszerű ennek a tanításnak a hirdetése. A pap úgy vált felismerhetővé (saját maga és mások számára) mint *alter Christus*, hogy volt egy látható szerepe, amely világosan és egyértelműen kifejezte az Egyházon belüli „munkamegosztást" és alapvető fontosságú volt természetfeletti identitásának személyreszabottságában.

Merem állítani, hogy a szentségi funkciók laikusok általi kisajátítása, melyek legalább tizenöt évszázadon át a felszentelteknek voltak fenntartva, megmérgezi a papságot. Érvelésem egyszerű alaptételből indul ki: *ha a papság férfiaknak van fenntartva, ahogy az Egyház tanítja, akkor mindaz, ami sérti a felszenteltek férfiúi természetét, gyöngíti magát a papságot is.*

Frank Sheed, a Catholic Evidence Guild apologétája mindig megvetette azokat, akiket ő csak „emberevő tomistának" nevezett. Azokra az Aquinói Szent Tamáshoz állítólag ragaszkodó filozófusokra gondolt, akik kicsinyesen összpontosítottak az Angyali Doktor isteni dolgokra vonatkozó felismeréseire, de nemigen izgatta őket elképesztő pszichológusi éleslátása. Szent Tamás rendkívül szókimondó, amikor az emberi érzelmekről beszél. Rámutat arra, hogy az érzelmek elsőként ismerik fel, nem fogalmi formában azt, ami helyes és igaz. Miközben figyelmeztet, hogy mindig az értelemnek kell igazolnia az érzelmek intuitív felismeréseit, ugyanakkor aggódik annak következményei miatt, ha semmibe veszik az érzelmek sugallatait.

A Zsinat utáni forradalomnak ellenálló katolikusok érzelmei felsajogtak a hagyománnyal való szakítás minden újabb esetében. Mindazonáltal végül mégis alávetették magukat az Anyaszentegyház döntéseinek. Katolikusok millióinak esetében a fájdalom viszont csak szaporodott, az érzelmek nem szűntek meg vérezni. Miközben a tekintély hordozói folyamatosan azt mondták nekik, hogy fájdalmuk csak képzelt, az értelmük és érzelmeik közötti konfliktus megközelítette a kritikus mértéket. Nem kevés katolikus kezdte újraértékelni az érzelmei által szolgáltatott nyers adatokat, átszűrve azokat az egyháztörténelem utolsó harminc évének intellektuális vizsgálatán.

***„A kegyelem a természetre épít (ezért tudja megőrizni a nős pap hiteles férfias és apai érzékenységét a családi élet természetes környezetén keresztül), ugyanakkor át is alakítja a természetet és megőrzi a férfiasságot és az apaságot abban a papban, aki helyesen megéli az Isten Országáért vállalt cölibátust (ami éles ellentétben áll azzal, amikor megengedi, hogy az puszta »alternatív életstílussá« silányuljon)."***

Hasonlóképpen sok pap, akikkel beszélgettem, kifejezte arra vonatkozó spontán érzését, hogy valami nincs rendjén abban, hogy a Vatikán által támogatva a laikusok kisajátítják a lelkipásztori feladataikat. Valahányszor megpróbálják megfogalmazott érvekkel kifejezni ezt a rossz érzést, óhatatlanul akad valaki, aki megdermeszti a beszélgetést a szokásos mantrával: „Itt csak fegyelmi kérdésről van szó, nincs semmi az Egyház tanításában, ami ellentmondana

ennek." Így aztán ugyanilyen szükségszerűen következett a csendes következtetés: bizonyára valami baj van azzal a pappal, akinek rossz érzései vannak az „együttműködő" struktúrák kifejlesztésével kapcsolatban. „Biztosan túl konzervatív vagyok", „biztosan túl rugalmatlan vagyok", „biztosan túl önző vagyok, amikor nem akarom megosztani másokkal lelkipásztori szerepemet" – ezek gyakran kimondatlan érzések voltak, de a negatív belső érzelmek ennek ellenére megmaradtak és gyakran erősödtek.

A hiba ott található, hogy nem számoltak a nyilvánvaló lehetőséggel, hogy a pap egyedülálló szentségi/lelkipásztori szerepe az Egyházban nemcsak korhoz kötött önkényes szokás, hanem konstitutív része a papság természetének, különösen a cölebsz papság esetében. Amióta a papi cölibátus normának számít, a szent kizárólagos gondozása, különösen az Eucharisztia pap általi kizárólagos őrzése képezte azokat a természetfeletti felelősségeket, melyek a cölebsz pap elköteleződését megalapozták.[5] Az az ember, aki lemondott a feleségről és a családról, arra ébred, hogy a struktúra, amely mindeddig őre volt lelki jegyesi és atyai önazonosságának, immár egy megsemmisülési folyamat áldozatául esik. Az eredmény egyszerre rejtett és látható.

A férfiasság konstitutív része a kizárólagos intimitás utáni vágy. Az utóbbi három évtizedben sok mindent írtak a pap számára megfelelő intimitásról. Az irodalom legnagyobb része azon emberi kapcsolatok természetére összpontosul, melyek megrajzolják a pap életének tájképét. Az 1970-es években bestseller volt papok és szerzetesek körében a *The Sexual Celibate* című könyv. Számos gyöngeségben szenvedett, de az egyik általa megragadott igazságot érdemes megismételni itt: nevezetesen a szexuális és az érzéki szexuális megkülönböztetése minden emberi lényen belül. Az érzéki szexuális kiélés hiánya az embert nem változtatja aszexuális lénnyé. A másik emberrel való kizárólagos testi intimitás utáni vágy a Teremtő által rendelt tartós monogám kapcsolat szerves eleme. A cölebsz ember ugyanakkor a másik emberi lénnyel való intimitás pontosan e fajtáját áldozza fel. A cölebsz papnak azonban a hivatása révén rendelkezésre állt egy semmi máshoz nem hasonlítható és mással párhuzamba nem állítható intimitás: *csak ő érinthette Istent*.

A Zsinat utáni korszak liturgikus törvénykezése megszüntette azt az eucharisztikus exkluzivitást, amely meghatározta a pap hivatását. A cölebsz pap többé nincs birtokában az Istennel való kizárólagos testi kapcsolatnak. Ezt a kapcsolatot nem tagadták meg tőle, de mások is részesei lehetnek. Képzeljünk el egy hasonló helyzetet, mondjuk a szentségi házasság keretén belül. A házastárs testére való kizárólagos előjog birtoklása alapvető; igazából egyetlen más ponton sincs nagyobb egybecsengés az isteni törvény és az emberi természet ösztöne között, még ha e természet bukott is. Amennyiben megsértjük ezt a törvényt, máris fennáll a véres bosszú veszélye. Amikor pedig a cölebsz pap akár a legkisebb mértékben is ellenérzéssel reagál annak elvesztésére, ami az ő testi exkluzivitása volt az egyházi rend szentségén belül, máris úgy tekintik, mint aki pszichológusi kezelésre szorul.[6]

[5] Azok a diakónusok, akik a „Ministeria Quædam" dekrétum előtt kiszolgáltatták az Eucharisztiát a latin rítusban, mindig cölebszek voltak és a papszentelésre felkészítő átmeneti állapotban lévők.

[6] Azt a kérdést, hogy a papok miért nem tanúsítanak nagyobb ellenállást, amikor a laikusok elveszik tőlük feladataikat, érdekes módon éppen egy laikus tette fel. Lásd Joseph H. Foegen: Questions for Pastors. *Homiletic and Pastoral Review* (St. Louis [MO]) 1995. november.

Tény az, hogy sok pap *igenis érez* ösztönös tiltakozást, amikor nem felszentelt kéz érinti Krisztus testét. Egy nem felszentelt kéz a tabernákulumban, vagy szentáldozás alkalmával a Szentostya után nyúlva, sérti azt az intimitást, amely a liturgikus „szerepek" átrendezése előtt kizárólag a papot illette.[7] A pap lelkében annak dinamikus megfelelője van jelen, amit egy férj érez, ha rájön, hogy valaki más is részesült abban a kizárólagos intimitásban, ami fennáll közte és a párja között, aki mellett véglegesen elkötelezte magát.[8] Az elidegenedés érzése még erősebb egy tradicionális cölebsz pap esetében, mert ő tudatában van annak, hogy jegyese, az Egyház maga vezette be és támogatja ezt a nonexkluzivitást.

Az egyházi gyakorlat változásának ama pontja, amely ajtót nyitott a fenti jelenségeknek, a kézbeáldozás bevezetése volt. VI. Pál pápa ugyanabban a dokumentumban, amelyben megengedte a hagyománytól való radikális eltérést, buzdította a híveket, hogy őrizzék meg a nyelvre áldozás eredeti gyakorlatát. Ez a kérése egyetlen érvre támaszkodott: hogy a nyelvre áldozás egy ősi és tiszteletreméltó gyakorlat, hogy *hagyomány*. Ám amikor a hagyományt hozzák fel egy egyházi gyakorlat legfőbb támasztékául, akkor a törvényes tekintélyhordozókra az a kötelesség hárul, hogy megokolják a hagyomány miértjét. Ilyen megokolás nélkül az egész egy nominalista szerkezetű stratégiává válik. Egy bizonyos gyakorlat azért hagyományos, mert valószínűleg a legjobb (vagy talán az egyetlen) eszköz arra, hogy közvetítse a hit egy vagy több szempontját olyan utakon, melyek talán nem azonnal nyilvánvalóak. A liturgikus forradalom elindulásától a papok és laikusok közötti szándékos szerepcseréig, mely elengedhetetlen volt a forradalom sikeréhez, folyamatosan olyan Egyházban éltünk, mely elfelejtette, hogy *a hagyomány nem ok nélkül lett hagyománnyá*.

Sokan állítják, hogy a pap lelki világában a természeti férfiasságra nagyszerűen ráépül a természetfeletti férfiasság, amely őrzi és kifejezi a pap nemi integritását. A hagyomány megőrzi ezeket az isteni *és* emberi területeket. Olyan mechanizmusról van szó, amelyet soha sem kellett elemezni, mert azok a hagyományok, amelyek megvédték a papságot a csapásoktól és a lelki neurózistól, soha sem lettek kétségbe vonva. Arra sem volt szükség, hogy reflektáljanak a látható tényezőkre, melyek szükségesek ahhoz, hogy a cölibátusra való természetfeletti hivatás a férfi szerepbe integrálódjék.

Nézzük most azokat a specifikus újításokat, amelyek bensőleg sértik a férfiasság kohézióját a cölebsz pap lelkében. A pap nélküli igeliturgia „elnöklője" a pap székében ül, felolvassa az evangéliumot, homíliát mond (amelyet a papnak vagy a diakónusnak kellene összeállítania, ám ez ritkán történik meg), elhozza az Oltáriszentséget a tabernákulumból, imádkozik az áldozati oltárnál és áldoztat. Ez a nem papi anomália úgy beszél, mint a pap, úgy cselekszik, mint a pap,

[7] Az egyháztörténelem még azon korszakaiban, melyekben létezett az aktív diakónusi hivatal, a diakónus cölebsz volt és leginkább a püspök közvetlen segítőjeként alkalmazták. Nem volt rendes kiszolgáltatója az Eucharisztiának. Az állandó nős diakonátus létrehozásával megszüntették a papság, a cölibátus és az Eucharisztia kizárólagos gondozása közötti szoros és elválaszthatatlan kapcsolatot, amely a nyugati Egyházban a normát jelentette.

[8] Annak ellenére, hogy sok pap létezik, az „exkluzív intimitás" kifejezés alkalmasan kifejezi a pap és az Eucharisztia közötti kapcsolat jellegét. Minden pap tudatában volt annak, hogy mindegyik paptestvére megbízást kapott arra, hogy őre legyen Annak jelenlétének, Akinek papságában mindnyájan osztoznak. Pontosan ez az Eucharisztiához fűződő egyedülálló viszony volt a papok közötti kötelék kulcsa. Ennek az előjognak bitorlása a laikus szolgálattevők részéről komolyan hozzájárult a papok közötti testvériség meggyengüléséhez.

kisajátítja a szentélyt, mely legalább másfél évezreden át a pap szent területe volt és papi ruhákba öltözködik.[9] Mindez összeegyeztethetetlen a cölebsz pap apasággal (ez esetben a lelki atyasággal) való azonosulásával. Gyökeres eltérést jelent az Egyház sok évszázados történelmétől és tapasztalatától, s az „apátlan" plébániai társadalom tervének liturgikus jóváhagyása.

Szándékosan használom az „apátlan" társadalom kifejezést a jelenlegi világi helyzettel való közvetlen párhuzamok miatt. Az apa nélküli család késő huszadik századi találmány, ugyanúgy, mint az atya nélküli plébánia. Mindig is voltak plébániák, melyek kénytelenek voltak heteken át elszenvedni a pap távollétét, miközben tervszerűen végiglátogatta szétszórt nyáját. Az az ötlet, hogy valaki szinte minden lelkipásztori feladatában pótolhatja őt, mégis példanélküli.

A szociológiai tudományos kutatások nem tagadják, hogy a világi szférában más felnőtt pótszereplők *megtehetik*, amit egy apa tesz, de egyre kérdésesebb, hogy *meg kell-e tenniük*. A vizsgálat arra mutat rá, hogy ez egyaránt rossz hatással van az apára és a családra. Az antropológiai kutatás azt állítja, hogy a felelős apaság kulcsa az „apaság biztonságának vágya" elnevezésű feltétel.[10] A világi kultúrában ez azt jelenti, hogy a férfi számára a fő motívum ahhoz, hogy vállalja az apaság felelősségét, annak biztos tudata, hogy a gyermek a sajátja.[11] Hasonlóképpen, ami egy cölebsz férfit rávesz arra, hogy elfogadja és teljesítse a lelki atyaság felelős feladatát, annak biztos tudata, hogy lelki atyaságának nincs riválisa. Olyan pozíciók létrehozása, melyek pótolják a pap lelkipásztori gondozását, ellentmond az „apaság biztonsága" puszta fogalmának is.

A papi identitás védelme olyan struktúrán keresztül, amely láthatóan megerősíti a férfias természetét, nem opció, hanem szükségszerűség. Ez annyit jelent, hogy tiszteletben kell tartani a pap kizárólagos „szent területét" a szentélyen belül, továbbá minden szentségi és liturgikus funkciót (különösen az Eucharisztiával kapcsolatosakat) fenn kell tartani az ő és *csakis* az ő kezei számára. Ezek a külső funkciók biztosítják és kifejezik a pap mint *alter Christus* és lelki atya állandó és tudatos önreferenciás pontját. Ezek a külső feladatok, ha kizárólag a papnak tartjuk fenn őket, bensőleg segítik a férfiúi természetét abban, hogy beépítse magába a cölebsz elköteleződés célját, és motiválják arra, hogy megszerezze azt az egyedülálló lelkesedést, mely a pap egyetlen útja az életszentség felé.

***„A cölebsz pap hagyományos szerepe, mely szerint ő a szent egyetlen kiszolgáltatója, segítette őt abban, hogy szublimálja a mással való házastársi exkluzivitás utáni természetes vágyát, és megőrizte őt az Egyházzal való lelki jegyességében és lelki atyaságában."***

A Zsinat utáni pap a kortárs Egyházban (folytatva azt a folyamatot, mely az Egyesült Államokban már jóval a Zsinat előtt elkezdődött) a plébániai gépezet bentlakó menedzserévé vált. Számtalan bizottság felügyelője, melyek csak növelik a bürokratikus apparátust és – paradox módon – újabb falat emelnek a pap és népe közé.

[9] Ilyen liturgikus visszaélést rögzített élőben a *Leading the Community in Prayer: The Art Presiding for Deacons and Lay Persons* című videókazetta, melyet a Liturgical Press adott ki 1989-ben. Nyíltan bemutat egy áldoztatási liturgián „elnöklő" nőt, albába öltözve, oldalán egy könyvet tartó férfi szolgálattevővel, amint éppen imádságra tárja ki karját.

[10] Bronislaw Malinowski: *Sex, Culture, and Myth*. New York, 1962, Harcourt, Brace & World.

[11] Nem állítja senki, hogy a valóságos biológiai apaság előfeltétele lenne az „apasági bizonyosságnak". Csak azt állítom, hogy egy férfi számára ahhoz, hogy átvegye az apa szerepét, nem lehet kétséges, hogy akivel ő apai viszonyba lép, a genetikát kivéve minden téren egyértelműen az „ő" gyermeke. Ezt alkalmazni lehet a pap lelki atyaságára, aki a kegyelem és nem a természet rendjében „atya".

Miközben élvezi a spirituális identitásához semmiképpen nem kapcsolódó bürokratikus feladatokból eredő többletjövedelmet, a pap elkezdi delegálni a terhesebb és visszatetszőbb lelkipásztori kötelességeit a kórházakban, a szanatóriumokban és a börtönökben; elkerüli azt, hogy rendelkezésre álljon a szentáldozás kiszolgáltatására a saját miséin kívül; a keresztelőket és az esküvőket örömmel átadja a diakónusoknak, a házassági előkészítőkkel együtt; a felnőtt megtérők oktatását pedig a hitoktatói bizottságnak. Magáévá teszi azoknak a szókincsét, akik az Egyházban a törvényes hatalmat birtokolják: „Ez együttműködési szolgálat!" Nem, nem az. Ez férfi patológia, az atyaságról való lemondás.

***„A cölebsz papságot védelmező hagyományos struktúrák leépítését előmozdító ügynökök azok a papok voltak, akiknek természetes közege az akadémikus világ, akik hajlamosak voltak professzorságukat legalább olyan nagyra értékelni, mint papságukat."***

Ugyanakkor, e magatartás érthető a szerepfelcserélő paradigma kontextusában, amely megfertőzte a teljes nyugati kultúrát. A szociológiai tudományos elemzés utal arra, hogy a fenti szakaszban leírt hajlam jellemző a férfiakra. A pszichológiai és szociális minták igazolják, hogy az „eltartó" szerepe gyakran kényelmetlen a férfi számára. Antropológiai evidencia mutatja, hogy az apaság nagyon is tanult viselkedés. Margaret Mead írja *Férfi és nő: a két nem viszonya a változó világban* című könyvében: *„Az emberiség családja azoktól a szociális módszerektől függ, amelyekkel rá lehet venni a férfiak valamennyi új nemzedékét, hogy hajlandók legyenek eltartani a nőket és a gyermekeket"*. Valójában *„minden eddig ismert emberi társadalom erősen a férfiak tanult eltartó magatartására alapul"*. Mead megjegyzi, hogy minden ismert emberi társadalomban *„a fiatal férfiak valamennyi új nemzedéke tanulja a megfelelő eltartó magatartást és saját biológiailag adott férfiasságára építi a tanult szülői szerepet"*. Más szavakkal, a férfinak tanulnia kell az apaságot és ezt a tanulást támogatnia kell a szociális struktúrák összességében védett, egymástól megkülönböztetett nemi funkcióknak.

Ennek az információnak birtokában nem meglepő, hogy a papságra felszentelt férfi, látván, hogy a lelki atyaság hagyományos lelkipásztori feladatait különböző ideológiai és úgynevezett „gyakorlati" okoknál fogva szétosztották mások között, elkezdi a lelki atya eltartó szerepét felcserélni egy olyanra, amely jobban illik egy vállalati vezető üzleti légkörébe és jobban engedi felszínre jutni a világias versengő és agresszív ösztönöket.[12] Még kifogásokat is keres majd, amelyek igazolják e szerepcserét, különösen, ha maga az egyházi hatóság bátorítja, hogy így cselekedjen.

Ahhoz azonban, hogy valaki teljesen megértse ezt a patológiát, szem előtt kell tartania a világi kultúrán belül zajló folyamatokat. Egyre több információ utal arra, hogy a most kialakuló szociális struktúra a férfiakat marginalizálja a kortárs nyugati társadalomban.[13] A nőknek, a természet terve szerint, jelentős és pótolhatatlan szerepük van, hála gyermekhordozó fizikai

[12] Ez a jelenség nem korlátozódik a menedzseri modellre. Gyakran más világi azonosulásokat alkalmaznak, például „pap-terapeuta", „pap-edukátor" stb. Ezek az új szerepek magyarázatot nyújthatnak arra, hogy a papok miért bátorítják a nőket, hogy kisajátítsák az eddig számukra fenntartott szerepeket. A nők, akik természetük szerint tápláló lények, nagyon is hajlandók együttműködni. A heteroszexuális cölebsz pap számára azonban az eredmény a lelki atyaság érzésének felcserélése a „hivatásos agglegényével".

[13] David Blankenthorn: *Fatherless America*. New York, 1995, Harper&Collins.

képességüknek és az azt kísérő gyermektápláló készségnek és vágynak. A férfiak helyzete viszont nem ilyen egyértelmű. A nőktől eltérően, akik velükszületett anyai ösztönüknek köszönhetően tisztában vannak szerepükkel, a férfiaknak nincsen „beépített" társadalmi szerepük, amelyet meghatározna a biológia. A férfinak van egy finom, intuitív érzése, hogy miután a gyermek megfogant, az ő jelenlétére szigorú értelemben nincs már szükség. A modern társadalom bátorítja és jutalmazza ezt a gondolkodásmódot. Sok ezer apa családelhagyása gyakorlatilag igazolta, hogy a nők, ha a körülmények rákényszerítik őket, egyedül is boldogulnak. Mindennek pszichológiai és érzelmi ára természetesen hatalmas, akár az anyát, akár a gyermeket nézzük. Mégis, az anyák és gyermekeik számtalan esetben, ha nem is boldogan, de túlélik a férfi jelenlétének hiányát.

Ezért a férfi ösztönös érzése saját szerepének pótolhatóságával kapcsolatban nem téves. Az őskor óta a férfiak a nők pótolhatatlan szerepéhez hasonlót töltöttek be: a táplálóét és védelmezőét. A nők növekvő gazdasági függetlensége kihívás elé állította e szerep nélkülözhetetlenségét, a férfiak pedig általában kétféleképpen válaszolnak rá: vagy támogatják szerepük csökkenését, mert ez megengedi nekik, hogy a férfiasságuk önző oldalának szenteljék magukat (csak játszanak és semmi felelősséget nem vállalnak a nőkkel való kapcsolatukban); vagy/és határozottan tapasztalják önbizalmuk csökkenését, ami további elidegenítő viselkedésformákban nyilvánul meg: promiszkuitás, impotencia, homoszexualitás vagy más szexuális aberrációk, a gyermekek elhagyása stb. Miután a lelkipásztori és szentségi gondozás egyre inkább függetlenné válik a paptól, ennek a világi patológiának nagyon is ismerős párhuzamait találjuk meg a katolikus papok körében. A Zsinat utáni egyházi struktúra elősegíti a papi diszfunkciót, ami egyre nyilvánvalóbb önpusztító viselkedésmintákat eredményez.[14]

A pap szenttel való kizárólagos intimitásának eltűnése finoman, de hatékonyan hozzájárult ehhez a fejleményhez. Miközben hangsúlyozták, hogy a pap számára lényegében semmi sem változott, mert még mindig ő az, aki konszekrál, a liturgia mérnökei opcionálissá tették jelenlétét abban a legbensőségesebb pillanatban, amikor a gondjára bízott nyáj szent közösségbe *(Communio)* lép az Úrral. A katolikusok többsége világi személy kezeiből fogadja az Eucharisztiát. Hiányzik a megosztott intimitás aktusa, mely a pásztori szolgálat központi eleme *(„Legeltesd juhaimat, legeltesd bárányaimat")*. Az Egyház, visszhangozva az egyre elnőiesedő társadalmat, azt mondja papjainak: „Miután már konszekráltál, semmi szükség nincs rád." Amikor a pap „megeteti" a híveket az Élet Kenyerével, ez az aktus megtestesíti az ő szerepét, mint a nyáj egyetlen eltartójáét; s ez formálja az ő lelki atyaságának élményét benne és népében, mégpedig sokkal jobban, mint ahogy külső szemlélő gondolná. A pap szerepe soha sem korlátozódott a szentélyre, ám ami őt népe számára egyedülállóvá tette, az ő páratlan kapcsolata az Eucharisztiával, amely a szentélyből származik. A cölibátus mellett való elköteleződés a latin rítusban az eucharisztikus „Krisztus-ember" érzékelhető ismertetőjele.

Az egész fent leírt felfordulás sokkal több kárt okoz a cölebsz papban, mint a nősben. A családos paptól eltérően ő nem élvezi annak a pszichoszexuális dinamikának természetes oldalát, amit egy

[14] Ezzel semmiképpen nem azt sugalljuk, hogy az aberrált szexuális viselkedésnek oka minden esetben az egyházi környezet. De az egyházi struktúra számos ok miatt, amelyek teljesen önálló tárgyalást követelnének, szintén *vonzza* a sebzett embereket.

férj és apa. A cölebsz pap hagyományos szerepe, mely szerint ő a szent egyetlen kiszolgáltatója, segítette őt abban, hogy szublimálja a mással való házastársi exkluzivitás utáni természetes vágyát, és megőrizte őt az Egyházzal való lelki jegyességében és lelki atyaságában. A jelenlegi helyzetben sok pap számára a cölibátus inkább olyan lett, mint egy kosztüm, amit az ember csak úgy magára dob. Nem szükséges a szerephez, de azért mégis színesebbé teszi az előadást.

Érdekes módon a keleti egyházban, ahol hagyománya van a nős papságnak, egyáltalán nem fogadják el a pap spirituális feladatainak a világiakra való átruházását. Úgy tűnik, hogy a házassági kapcsolat és az apaság elősegítik azoknak a tényezőknek megértését, amelyek nélkül nem őrizhető meg a hiteles férfiasság és a lelki atyaság közötti kapcsolat.[15]

Ez nem olyan furcsa, mint amilyennek első hallásra tűnik. A II. vatikáni zsinat utáni forradalmat nem azok a papok vezették, akik ténylegesen gyakorolták a lelki atyaság feladatait a plébániákon (sőt, az ilyen papok közül kezdetben sokan ellenálltak a változásoknak). A cölebsz papságot védelmező hagyományos struktúrák leépítését előmozdító ügynökök azok a papok voltak, akiknek természetes közege az akadémikus világ, akik hajlamosak voltak professzorságukat legalább olyan nagyra értékelni, mint papságukat. A begyepesedett bürokráciájuknak ellentmondani nem hajlandó gyenge püspökök pedig elbújtak az ilyen „szakértők" háta mögé. Ezek a *peritusok* hihetetlen hatalomra tettek szert azáltal, hogy képesek voltak befolyásolni, sőt irányítani a püspököket, akik maguknak az apostoloknak legfőbb tekintélyét gyakorolják.

A cölibátusra vagy a tisztasági fogadalomra meghívott személyek számára a karrierizmus és a gőgben gyökerező ambíció sokszor szerepelt a nemi kapcsolat „elfogadható" pótlékaként (mindig a lelki vitalitás kárára). Félő, hogy azok a papok és püspökök, akik támogatták a szerepcserét, noha birtokolták a lelki atyaság hivatalát, nem rendelkeztek a rá való természetes hajlammal. A karrierizmus formájában megjelenő hatalomvágy és rangkórság könnyen csökkenthetik egy férfi nemi vágyának intenzitását. Mivel sohasem azonosultak elsősorban a lelki atyaság szerepével, a szerepcsere nem jelentett számukra érezhető veszteséget. Ez a tudatállapot másokra is átterjedt, és a pap mint lelki atya képe a „szakember" képévé torzult, az Isten Országáért vállalt cölibátusban élők pedig egyszerűen agglegényekké változtak. A papot egyre inkább egyházi technikusként fogják fel, aki aztán sokszor alkalmazkodik is a feladathoz.

Valaki talán furcsának tartja, hogy nagyon kevés teológiai érvelést használtunk a legszentebb dolgok tárgyalása közben. A jelenlegi helyzet azonban történelmi újdonság, mint megpróbáltam jelezni. De nemcsak erről van szó, hanem őszintén be kell vallanom: nem hiszem, hogy a történelmi érvelés önmagában sokakban kedvező változást eredményezne. Annyi minden, ami az elmúlt harminc évben történt, szemben állt a szerves fejlődéssel, ezért nincs okunk abban bízni, hogy ilyen érvek önmagukban meggondolásra késztetnék az érintetteket.

[15] Ebből nem következik, hogy a nős papság *önmagában* hatásosabban óvja a pap szent előjogait, mint a cölebsz. Amikor azonban a cölibátus és az agglegénység egyházi szinonimákká válnak, ennek következményeként felszívódik az az atyai érzékenység, amely fejlődne és érne, ha a torzulás nem következett volna be. A kegyelem a természetre épít (ezért tudja megőrizni a nős pap hiteles férfias és apai érzékenységét a családi élet természetes környezetén keresztül), ugyanakkor át is alakítja a természetet és megőrzi a férfiasságot és az apaságot abban a papban, aki helyesen megéli az Isten Országáért vállalt cölibátust (ami éles ellentétben áll azzal, amikor megengedi, hogy az puszta „alternatív életstílussá" silányuljon).

E tanulmány állításai, közöttük elsősorban az a követelmény, hogy az Eucharisztia gondozását fenn kell tartani a papnak, minden bizonnyal a következő teológiai ellenérvbe fog ütközni: a paphiány miatt szükség van világi kisegítőkre és állandó diakónusokra. *„Végül is az Eucharisztia a népért van; a szentség elérhetősége a hívek számára, különösen a missziós országokban és a súlyos paphiányban szenvedő vidékeken, messze fontosabb, mint a cölebsz papságra kifejtett esetleges negatív hatás."* Elsősorban azt válaszolom erre, hogy a Zsinat óta pontosan azért nem alkalmaztak a missziós országokban állandó diakónusokat széles körben, mert a szent rendek és a cölibátus közötti kapcsolat hiánya gyakran zavart okoz a hívekben. Másodsorban: minden olyan gyakorlat, amely megsérti azt a természetes összekötő szövetet, amely láthatóvá és nyilvánvalóvá teszi az Eucharisztia és a papság közötti egyedülálló kapcsolatot (és ezt a kapcsolatot a *„rendes kiszolgáltató"* fogalma fejezi ki),[16] nem hagyja sértetlenül a szentség természetfeletti hatásait.

A kegyelem a természetre épít és átalakítja azt. Ha azonban létezik egy olyan egyházi struktúra, amely megbontja a természetes és természetfeletti közötti egyensúlyt, a kegyelem parlagon heverhet, amíg e törést nem orvosolják. Az Eucharisztia vétele végül is az egész Egyház, és nem csak az áldozó javát kell, hogy szolgálja. Ezért hát, ha az Egyháznak egy része (a papság) sérül a Szentség kiszolgáltatását és fogadását kísérő strukturális rendellenesség következtében, akkor az egész Egyház gyengül.

***„Hatalmas tévedés az a gondolat, hogy az Egyház átengedheti a pap munkáját másoknak anélkül, hogy kárt okozzon úgy a pap férfiasságában, mint a személyiségében."***

Az Egyház látható életének sok szempontját nem lehet megváltoztatni anélkül, hogy ne sérüljön az emberi elem részvétele a szentben. A manicheus eretnekség egyik ága olyan kevésre becsülte az anyagi világot, hogy azt hitte, egyáltalán nem számít, milyen bűnöket követünk el a testünkkel, ha közben lelkünk megmarad Krisztusra való irányultságában. A szervezeti manicheizmus veszélyébe sodorjuk magunkat, ha továbbra is úgy cselekszünk, mintha tetszésünk szerint bármit megtehetnénk a Misztikus Test látható életével anélkül, hogy félnünk kellene a lelki következményektől. Azt próbáltam hangsúlyozni, hogy mivel a kegyelem a természetre épít, ha megindítunk egy teljeskörű egyházi szerepátértékelést, anélkül, hogy figyelembe vennénk a természet kérdéseit, a férfiasság, a cölibátus és a hivatal integrálásához szükséges kegyelmek könnyen inaktívak maradhatnak. Egyszerűen nem lesz kapcsolat az érzelmek, az értelem és az akarat között.

Azok, akik nem értenek egyet az eddig mondottakkal, bizonyára azt fogják mondani, hogy a jelenlegi okoskodás puszta „esetleges dolgokról" szól, melyek az Egyház összes többi problémájához képest jelentéktelenek. A mi Urunk viszont az Egyházat a papsággal és az Eucharisztiával indította el. Ha tehát az, amit az elmúlt harminc évben műveltek, káros a kettő közül bármelyikre nézve, veszélyesen közel kerültünk magukhoz az Egyház alapjaihoz. Hatalmas tévedés az a gondolat, hogy az Egyház átengedheti a pap munkáját másoknak anélkül, hogy kárt okozzon úgy a pap férfiasságában, mint a személyisé-

[16] Meg kell jegyeznünk, hogy a tridenti zsinat rendelete szerint *„mindig is szokás volt az Egyházban, hogy a világi személyek a papoktól kapják az Oltáriszentséget"* (*„Semper in ecclesia Dei mos fuit, or laici a sacerdotibus communionem acciperent"*). Tridenti zsinat, XIII. ülés 8. kánon. „De usu admirabilis hujus sacramenti".

gében. Ez befolyásolni fogja azt, ahogyan a pap látja saját életét és elköteleződését, de ugyanígy hitét és imaéletét.

Még egy megjegyzés az úgynevezett „esetleges dolgokkal" kapcsolatban. A világ legnagyobb misztériumát, az Eucharisztiát, járulékok hordozzák. Ezek a járulékok meghatározott anyagi szubsztanciák kell, hogy legyenek, melyek egyértelműen jelzik a szentséget. Amiket tehát eddig „járulékoknak" tekintettek (vagyis ahogyan a legalisták mondanák: „pusztán fegyelmi kérdésnek"), azokra a funkciókra gondolva, amelyek formálják és integrálják a papi identitást, könnyen kiderülhet, hogy éppen annyira elemi részei a papság valóságának közvetítésében – akár maga a pap, akár a hívek irányában –, mint a kenyér és a bor színei az Eucharisztiának.

A pap és a világiak közötti szerepcsere a hivatások számának csökkenéséhez vezetett, azon zavarbaejtő törekvések ellenére, hogy „eladják" a papságot különböző Madison Avenuehoz illő marketing technikák segítségével. Még ott is, ahol egy-egy pápalátogatás után ideiglenesen megugrik a szemináriumba jelentkezők száma, semmilyen bizonyíték nincs arra, hogy e kezdeti felbuzdulás tartós marad. Megdöbbentő látni a különböző püspöki karok külső kapcsolatokkal megbízott bizottságainak csűrését-csavarását, amikor arról akarnak minket meggyőzni, hogy a helyi egyházban minden rendben van, ugyanakkor pedig a sok vaskos tanulmányt, melyek témája a paphiány előreláthatható súlyosbodása, és hogy a kikerülhetetlen gyógymód a laikusok által vezetett pap nélküli plébániák, melyekre fel kell készíteni a híveket. Anglia püspökei (sok amerikai püspök hasonló morajlását utánozva) arra kérik a pápát, hogy állítsa vissza teljes lelkipásztori állásba azokat a férfiakat, akik elhagyták az aktív papságot és megnősültek.[17] A püspökök most a cölibátust okolják a hivatások válságáért, melyet az egyházi forradalom férfiellenes ideológiája termelt ki. A cölibátus valóban probléma, de csak azért, mert az Egyház jelenlegi szervezeti berendezése eltüntette azokat az elemeket, amelyek hagyományosan támogatták az egészséges férfi természettel való összhangját.

***„(…) a pap mint lelki atya képe a »szakember« képévé torzult, az Isten Országáért vállalt cölibátusban élők pedig egyszerűen agglegényekké változtak. A papot egyre inkább egyházi technikusként fogják fel, aki aztán sokszor alkalmazkodik is a feladathoz."***

Természetesen lehetséges, hogy a Zsinat utáni egyházi hatóságok, amikor intézményesítik a papság és a világiak szerepcseréjét, ezzel csak azt jelzik, hogy jóváhagyják azokkal a társadalmi áramlatokkal való kiegyezést, melyek a nyugati kultúra és társadalom oly nagy részét forradalmasították. Vagy lehet, hogy ami történt, csak tudattalan és meggondolatlan sodródás volt. Akármelyik is legyen, az egyházi hatóság, függetlenül a megváltozott struktúrát palástoló hagyományos nyelvezettől, ráébred majd arra, hogy a Szentírásban emlegetett új tömlőbe öntött régi bor szétveti az öncsalás tömlőjét.

Vagy a hagyományos kötelező papi cölibátus, vagy a jelenlegi struktúra, mely tönkreteszi annak természetes támasztékait: ez a két egymást kizáró lehetőség áll az Egyház előtt. Nincs középút.

*Ford. Kovács Ervin Gellért OPræm*

[17] *Catholic World Report* (San Francisco) 7. évf. 1997. október.